

Jókai Mór: Az arany ember című regénye

1825-ben született Révkomáromban, nemesi, értelmiségi családban. 1831-ben kezd elemi iskoláit. 1835 őszén Pozsonyba megy. 1841-ben Pápára megy filozófiát tanulni a főiskolán, itt megismerkedik iskolatársával, Petrovics (Petőfi) Sándorral. 1846. július elsején megkezdődik a Tízek Társasága „írói sztrájk”-ja, folyik lapalapítási kísérletük, de sikertelenül. 1848. március 15-én a forradalmi ifjúság egyik vezető alakja, a tömeg mozgatója és szónoka, a tizenkét pont szerkesztője.

Szilveszterkor családotul Debrecenbe menekül, s ott február 22-én megindítja a békepárti *Esti Lapokat*. 1850 elején végleg Pestre megy, a komáromi menlevélben bízva. 1858 végén a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választják. 1860-ban a Kisfaludy Társaság tagjává választják. 1861-ben Siklóst képviseli az országgyűlésen a határozati párttöredékhez csatlakozva. Megismerkedik Tisza Kálmánnal. Az elkövetkező években több helyen tölt be képviselői tisztségeket. 1890 márciusában lemond Tisza Kálmán, ez elidegeníti a politizálástól. 1899. szeptember 16-án feleségül veszi a húszéves Grósz (Nagy) Bellát. Meghasonlik rokonságával, elköltözik Fesztyéktől, országszerte támadják. 1904 májusában meghal.

Indíttatást irodalmi munkásságának Dumas, Sue, Victor Hugo regényei adták. A magyar írók közül Eötvös József és Kemény Zsigmond munkássága volt rá hatással. Az európai epika kortárs irányzatait és színvonalát először Kemény Zsigmond közelíti meg. Jókai hatalmas életművét azonban nem lehet egyetlen stíluskategóriával, a romantikával karakterizálni. Művei sokféle szállal kapcsolódnak a romantikát követő új irányzatokhoz is. Több Jókai-regény fontos szervezőelve a naturalizmus által oly kedvelt átöröklés (pl.: *Az arany ember*)

Nehezen szétválasztható egymástól a késő-romantika és a szecesszió világképe. Az *arany ember* nemcsak a magyar romantikus próza legkiemelkedőbb alkotása, hanem sok szempontból az első magyar szecessziós regény is. Azzá teszi az elvágódás és kiábrándultság motívuma. Jókai elődjeivel szemben vigasztalóan és biztatóan mesél, hőssé emeli a hétköznapi emberét, bátorságot szuggerál elbeszéléseivel. Nemzetünk hibáit elhallgatja, elsiklik felettük. Szemlélete liberális és optimista. Témavilágát magasztos eszmények képezik. A főhősök romantikusan szélsőséges alkatok. Szereplőinek társadalmi hovatartozása meghatározó súlyú. A jellemzést az író gyakran egyszerű eszközökkel végzi, pl. beszélő nevekkal. Szereplői statikusak, jellemük nem fejlődik. Fejlődő hős lesz azonban Timár Mihály

(Baradlay Richárd, Kárpáthy János), akik alkalmazkodnak az új időkhöz, több oldalról, sokféle élethelyzetben megismerhetjük őket.

Jókai világértelmezése: a jó és a rossz, az igazi és a hamis egymást kizáró erkölcsi alapozású ellentéte a mese, a mítosz, a legenda hagyományához kapcsolódik. A történelmi eseményeket mítoszokba, mesékbe rendezi – ezzel a nemzeti mitológia megalkotását szolgálja.

Fontosabb regényei

- *A janicsárok végnapjai*
- *Öregember nem vénember*
- *Szegény gazdagok*
- *Gazdag szegények*
- *Szeretve mind a vérpadig*
- *A kiskirályok*
- *Egy ember, aki mindent tud*
- *Névtelen vár*
- *Török világ Magyarországon*
- *Erdély aranykora*
- *Kárpáthy Zoltán*
- *Egy magyar nábob*
- *A kőszívű ember fiai*
- *A lőcsei fehér asszony*
- *Fekete gyémántok*
- *És mégis mozog a Föld*
- *Az arany ember*
- *Sárga rózsza*
- *A jövő század regénye*
- *A lélekidomár*

Az arany ember (1872)

- Jókai legkedvesebb regénye, talán amiatt is, hogy nagyban vallomásos: sok önéletrajzi elem található benne (de emellett karrierregényként is felfogható), pl.
- helyszín: Komárom, Balatonfüred
- Laborfalvi Róza = Athalie
- Lukács Ottília = Noémi
- Jókai életében is fontos kérdés: lehet-e egyszerre kettőt szeretni?
  - alapötlet: anyai nagyanyjától, Szűcs Lajosnétól hallott egy történetet egy fiatal özvegyről, akinek katonatiszt vőlegénye a társalkodónőnek volt korábbi kedvese. A Senki szigetéről pedig Frivaldszky Imre természettudóstól értesült, amely egy se magyar, se török új alkotású terület.
  - idő: 1800-as évek első fele, kb. 10 év
  - további helyszínek: Bécs, Buda, Senki szigete
  - műfaja: romantikus regény realista stílusban à Jókai Mór egyik legnépszerűbb regényének alapötlete az író szerint a nagynénjétől,

Szűcs Lajosnétól származik. Az asszony Jókai nagyanyjának volt a nővére, aki gazdagon ment

férjhez. Egy alkalommal Szűcsné és Jókai együtt utaztak a Kisfaludy gőzösön Balatonfüredről Siófokra, amikor vihar csapott le a Balatonra. Az utasok a kabinjaikba menekültek, csupán Szűcsné és az író maradtak a fedélzeten. Az asszony elmesélt egy történetet egy fiatal özvegyről, akinek egy katonatiszt udvarolt. Az özvegyasszony társalkodónője ennek a tisztnek volt a korábbi kedvese. Szűcsné állítólag valamennyiüket ismerte személyesen is. Jókai a hallott történetből és szereplőiből kiindulva építette fel Az arany ember cselekményét, amelyhez természetesen újabb fordulatokat és személyeket alkotott. A címszereplő figuráját a gazdag Domonkos János ihlette, akinek temetésén az író még gyerekként volt jelen. Tímár Mihály alakjában Jókai saját magánéleti problémáit is megfogalmazta. Akkoriban megromlott a házassága nálánál idősebb feleségével, Laborfalvi Róza színésznővel. 1870 tájékán az író beleszeretett a gyámleányába, Lukanics Ottiliába. A Senki szigetén játszódó fejezeteket e gyakori látogatások időszakában írta, tulajdonképpen gyámleányát örököltette meg Noémi alakjában. A titkos szerelem szomorúan ért véget: Ottilia tüdőbajban elhunyt. A magánéleti gyötrődéseken túl Jókai Tímár személyén keresztül írta meg vonzódását a Balaton szépségei és a csillagok csodái iránt is. Gyermekkori élménye volt a dunai hajózás világa, ezért ebbe a közegbe helyezte a cselekmény egy részét is. Kisfiúként hallotta a telekspekulációkról szóló beszélgetéseket, így ezt a motívumot szintén beleszőtte a történetbe. Szülővárosát, Komáromot az ott töltött évek hatására választotta a mű egyik helyszínül.

Romantikus jegyek

- bonyolult meseszöveg
- párhuzamos cselekményszálak
- meglepetésszerű fordulatok
- kiélezett konfliktushelyzetek
- hős elé tornyosuló nehézségek
- titkok
- szerelmi háromszögek
- a sorsdöntő részeknél a véletlenek irányítanak
- szélsőséges jellemek, angyali (Noémi, Timéa) és ördögi (Athalie) figurák
- **Timéa:** hideg, alabástrom-szerű szépség, hűséges és angyalian jó, hálás mindenért, kötelességtudó, jó feleség, a házasság törvényét mindvégig tiszteli
- **Noémi:** eszményített nőalak, szinte nincs rossz tulajdonsága, a természetes körülmények között természetesen is viselkedik
- **Athalie:** igazi démoni nő, szép és gonosz, hatalomvágyó, bosszúálló, gőgös, nincs tekintettel mások érzelmeire, csak saját maga érdekli, sorozatosan megalázza Timéát, visszaél érzelmeivel, később megjátssza az alárendelt szerepet, de bosszúra készül: Timéa vére kell neki
  - nagy dilemmák
  - változatos szereplők, események, helyszínek

- helyszínek: a regény legfestőibb leírása: a Vaskapu a képzelet szülötte; az államilag sehova sem tartozó Senki szigete mint a természetbe való visszavonulás lehetősége (~ Rousseau: „Vissza a természetbe!”) –
- **Teréza mama** teremti meg a Senki szigetén a földi Paradicsomot; férje öngyilkossága után (mert csődbe ment) egyedül nevelte fel lányát, Noémit a szigeten
  - festői leírások: rózsaszüret, Balaton télen, Vaskapu, Timéa szépsége
  - motívumok fontos szerepe: vörös félhold; Timéa véletlenül megsúrja a hajtűvel Athalie-t az esküvőre való készülődéskor, majd később ugyanez lejátszódik fordítva, mikor Athalie öltözteti szegényként Timéát; a Duna mint Timár két életének (Komárom és Senki sz.) összekötője

Realista jegyek

- társadalomrajz: Komárom mint a városi, banki, üzleti élet megtestesítője, pénzügyek, telekvásárlási gondok, polgári figurák bemutatása
  - **Kacsuka**: katonatiszt, a korrupt államgépezet kiszolgálója, ő javasolja Timárnak az ázott gabona értékesítését, nem szereti Athalie-t, de a kapcsolatok miatt elvonná, később kitartóan szereti Timéát – vele kapcsolatban jelennek meg jó tulajdonságai
  - **Zófia mama**: a cselédsorból felkerül pénzéhes, pletykás asszony
  - **Krisztyán Tódor**: intrikus, mások életét megkeveri, az egymással kapcsolatban állókat egymásnak ugrasztja, hogy neki jó legyen. Elvetemült bűnöző, gátlástalan zsaroló, de a körülmények tették ilyenné – ez az egyetlen mentsége.
- maga a főszereplő: **Timár Mihály**: rendhagyó hős, bonyolult jellem
  - a jó és a rossz, hamis és az igaz erkölcsi ellentétet belülről helyezi: az ő sorsa bűn és bűnhődés tipikus alakulástörténete
  - a mű elején romantikus főhős: mindent legyőz, egyszerű hajóbiztosból sikeres üzletemberré válik, „arany emberre”
  - erkölcsi botlás: Ali Csorbadzsi, majd Timéa kincsének megtartása, az ázott búzából kenyérsütés
  - realista figura – új típusú hős, aki vívódásokkal van tele, nagy dilemmák jellemzik. A lelki vívódását belső monológokkal jeleníti meg, ami abból fakad, hogy érzékeli jellemének és sorsának ellentmondásba kerülését. Mindig van kifogása és mindig meg tudja magyarázni magának, mit miért tett, még ha erkölcstelenül is, de legbelül mindig tudja, hogy ez csak önmaga hitegetése.
  - boldogtalan és azzá tett másokat is
  - A Senki – szigetén megkezdődik kettős élete Noémi és Timéa között, ami egyre jobban felemészti testi és lelki erejét, végül megoldásként kilép a világból: komáromi életében halált tett, hogy a Senki szigetén élhessen örökre. Úgy lel lelki békére és nyugalomra, hogy feladja élettervét: lemond a világ alkotó formálásának romantikus vágyáról és visszalép a szentimentális világba. De ez csak romantikus ábránd: az ember a valóságban nem léphet ki az életből.
- A kiábrándulás regénye: Jókai ráértett a korhangulatra, az otthontalanságra, a polgári világból való menekülés vágyára. Megvalósíthatatlannak kezdi érezni a reformkor eszméit (a regény írásakor a parlamentben sorra buknak meg a felterjesztett javaslatok, mint pl. a honvédség kibővítése, a magyar jegybank felállítása vagy a nemzetiségek támogatása). Tragikusan ellentmondásosnak látja a földi intézményrendszert és a túlvilági

berendezkedést is, meghasonlotta kétségbe vonja a létezés értelmét is. Krisztyán Tódor szájába adja az alábbi szavakat, gondolatot: „Akinek pénze van, az azt mind lopta. Akinek sok van, sokat lopott, akinek kevés van, keveset lopott, aki nem maga lopta, annak az apja, nagyapja lopott”.

Komárom		Senki – szigete
társadalom	középpontban	természet
polgári élet	társadalmi helyzet	ember – ember
vallási viták	hit	deizmus
legfontosabb	pénz szerepe	ismeretlen fogalom
haszon – elvűség	meghatározó eszme	szeretet – elvűség
túltermelés	gazdaság	önfenntartás
nem találta meg a szerelmet	szerelem	megtalálta a szerelmet
boldogtalan	boldogság	boldog
magányos	otthon	otthonra lelt